

LAPSI VAINON KOKIJANA

Vanhempien eron jälkeinen vaino
lapsen näkökulmasta

VARJ

Tukikeskus Varjo

Viola - Väkivallasta vapaaksi ry
Oulun ensi- ja turvakoti ry

Tiina Arpiainen, psykoterapeutti

Salla Kaikkonen, psykologi

Eveliina Nilosaari, väkivaltatyön asiantuntija, YTM

Minna Goman, väkivaltatyön asiantuntija

ENSI- JA
TURVAKOTIEN
LIITTO

SISÄLLYSLUETTELO

sivu

- 4** Eron jälkeinen vaino ja pakottava kontrolli
- 6** Lapsi ja vanhemmuus vainon välineinä
- 8** Lasten kokemukset vainoavasta tai kontrolloivasta vanhemmasta
- 11** Vainon vaikutukset lapseen
 - Toksinen stressi*
 - Pelko ja turvattomuus*
- 15** Vainon seuraukset lapsella
 - Turvallisuuden tunteeseen liittyvät seuraukset*
 - Psyykkiset seuraukset*
 - Fyysiset seuraukset*
 - Sosiaaliset seuraukset*
 - Muut seuraukset*
- 16** Lapsen auttaminen
- 16** Turvallisuuden vahvistaminen
- 18** Vainoa ehkäisevät ja vanhemmuuteen liittyvät käytännöt
- 20** Ammattilaisten tukitoimet
- 24** Lähteet

ERON JÄLKEINEN VAINO JA PAKOTTAVA KONTROLLI

Pari- ja lähisuhdeväkivalta ei aina pääty eroon, vaan se voi eron jälkeen jatkaa esimerkiksi vainona. Vainoon liittyvät teot tehdään tietoisesti, ne ovat toistuvia ja tavoitteellisia ja aiheuttavat uhrissa pelkoa ja ahdistusta. Suomessa vaino kriminalisoitiin vuonna 2014. Rikoslain 25 luvun §:n 7 a mukaan vainoamiseen syyllistyy se, joka toistuvasti uhkaa, seuraa, tarkkailee, ottaa yhteyttä tai muuten näihin rinnastettavalla tavalla oikeudettomasti vainoa toista siten, että se on omiaan aiheuttamaan vainotussa pelkoa tai ahdistusta. (*Rikoslaki 13.12.2013/879.*)

Tilastollisesti lähisuhteissa tapahtuva väkivalta on Suomessa yleistä. Suomalaisista 75 prosenttia kokee ainakin kerran elämässään lähisuhdeväkivaltaa, 27 prosenttia joutuu entisen puolison henkisen, fyysisen tai seksuaaliväkivallan kohteeksi ja viisi prosenttia vainotuksi (*Siltala ym., 2022*). Suomen viralliseen tilastoon kuuluvan rikos- ja pakkokeinotilaston mukaan vuonna 2020 viranomaisille ilmoitettiin 10 800 pari- ja lähisuhdeväkivaltarikosta, joiden uhreista 78 prosenttia oli aikuisia ja 21 prosenttia lapsia. Viidenneksellä väkivalta oli tapahtunut eron jälkeen, ja 80 prosenttia uhreista oli naisia.

Eron jälkeinen väkivalta ja vaino voivat näkyä konkreettisina tekoina, esimerkiksi seuraamisena, uhkaavana ja väkivaltaisena käyttäytymisenä, yllättävinä ilmestymisinä, jatkuvana viestittelynä ja ei-toivottujen lahjojen toimittamisena. Teoissa voi ilmetä henkisen väkivallan elementtejä, kuten painostamista, syyllistämistä, mitätöimistä, mustamaalaamista, kokijan mielenterveyden ja vanhemmuuden kyseenalaistamista ja vieraannuttajaksi väittämistä. Vieraannuttajaksi väittämällä tarkoitetaan esimerkiksi sitä, että vainoaja väittää vainotun yrittävän vieraannuttaa lasta vainoajasta. Tekoja voidaan tehdä myös palvelujärjestelmän ja yhteiskunnan rakenteiden kautta. Tällaista toimintaa ovat esimerkiksi perättömien lastensuojeluilmoitusten tai tutkintapyyntöjen tekeminen ja oikeusprosessien laittaminen toistuvasti vireille.

Joissain tilanteissa eron jälkeinen väkivalta ja vaino kohdistuvat lapseen tai tapahtuvat välillisesti lapsen kautta. Tekijä esimerkiksi kontrolloi entistä puolisoaan lapsen välityksellä, uhkailee lasta tai lapsen läheisiä, on rajattomasti yhteydessä lapseen, ilmestyy yllättäen paikkoihin, joissa lapsi liikkuu, tai lahjoo lasta. Hän voi myös käyttää lasta viestinviejänä tai vakoilijana, kiristää lasta tapaamisilla tai mustamaalaa hänelle toista vanhempaa. Tekijän toiminta aiheuttaa lapsessa esimerkiksi toivottomuuden ja pelokkuuden tunteita, pulmia tunnesäätelyssä, muutoksia turvallisuuden ja luottamuksen tunteessa sekä erilaisia psyykkisiä ja fyysisiä oireita. (Katz *ym.*, 2020; Laitinen & Nikupeteri, 2020; Nikupeteri & Laitinen, 2015.)

Eron jälkeisellä vainolla ja pakottavalla kontrollilla on yhteys toisiinsa. Evan Starkin (2018) määrittelyn mukaan pakottava kontrolli tarkoittaa systemaattista kontrolloivaa toimintaa, jonka avulla tekijä hallitsee kokonaisvaltaisesti toiminnan kohteena olevaa henkilöä. Teot koostuvat lukuisista kontrolloinnin muodoista, fyysisestä väkivallasta ja seksuaaliväkivallasta sekä väkivallan uhasta. Hallinta kohdistuu esimerkiksi ruokaan, asumiseen, pukeutumiseen, nukkumiseen, rahaan, lääkkitykseen, liikkumiseen, sosiaalisiin suhteisiin ja siihen, millainen kumppani on puolisona ja kuinka hän huolehtii kodista ja lapsista. Toimintatapojen vuoksi vainottu tuntee olevansa ansassa, josta ei ole ulospääsyä.

Mikäli tekijä harjoittaa pakottavaa kontrollia entistä puolisoaan kohtaan, se kohdistuu todennäköisesti myös lapseen. Myös lapseen kohdistuva kontrolli on moniulotteista, ja tekijä saavuttaa sen avulla hallinnan lapsen käyttäytymisestä. Toiminnan seurauksena lapselle voi syntyä tunne siitä, että kukaan ei voi suojella häntä. (Stark & Hester, 2019.)

LAPSI JA VANHEMMUUS VAINON VÄLINEINÄ

Vaino ja pakottava, ennalta arvaamaton vallankäyttö voivat näkyä sekä vainoajan vanhemmuudessa että lapsen ja vainoajan välisessä suhteessa. Kaikki epämieluisat yhteydenotot ja pintapuoliset tai perättömät ilmoitukset lasta koskevasta huolesta eivät kuitenkaan ole vainoamista. Ilmiön tunnistaminen vaatii monipuolisen kuvauksen kokonaistilanteesta ja tekojen vaikutuksista.

Vainon ilmenemismuotoja ovat esimerkiksi vanhemmuuteen, kiintymykseen ja viranomaisprosesseihin verhotut vainoteot ja lapsen kautta toteutettavat teot. Käytännössä vainoaja voi verhota vainoteot pyrkimyksiksi toimia yhteistyövanhemmuudessa tai huoliksi vainotun vanhemman elinympäristöstä ja lapsista.

Vanhemmuuteen verhottu vaino

Vainoaja

- pitää lapsen asioissa toiseen vanhempaan yhteyttä piinaavasti, kohtuuttomasti tai kontrolloivasti
- syyllistää tai kiristää toista vanhempaa esimerkiksi huoltajuudella tai tapaamisilla
- käyttää huoltajuutta hallinnan välineenä (esim. lapsen lomamatkan, avun tai pankkitilin saannin estäminen)
- korostaa omaa vanhemmuuttaan
- käyttää tiedon kalastelussa hyödyksi tiedonsaantioikeuttaan
- arvostelee toista vanhempaa esimerkiksi viranomaisille
- uhkaa toista vanhempaa suoraan tai epäsuorasti
- selittää vahingollista toimintaansa lapseen liittyvällä rakkaudella ja huolella

Kiintymykseen verhottu vaino

Vainoaja

- ottaa lapsen yhteyttä kohtuuttomasti ja jatkuvasti
- ilmestyy yllättäen lapsen elinpiiriin, esimerkiksi päiväkotiin tai kouluun
- liittoutuu lapsen kanssa
- vetoaa lapsen tunteisiin
- lahjoo lasta tai antaa hänelle suureellisia lupauksia
- osoittaa ulospäin olevansa huolehtiva vanhempi
- esittää lapselle toiveita tai lupauksia vanhempien yhteen paluusta
- välittää teennäisesti
- jättää huomioimatta lapsen aitoja tarpeita

Viranomaisprosesseihin verhottu vaino

Vainoaja

- tekee perättömiä lastensuojeluilmoituksia ja tutkintapyyntöjä
- puhuu viranomaisille toistuvasti lapseen tai hänen elinoloihinsa kohdistuvasta huolesta
- vaatii paritapaamisia lapsiin liittyvissä asioissa
- hakee viranomaisista liittolaisia
- pitkittää lapsen asioista käytäviä kiistoja
- aloittaa toistuvia oikeudenkäyntiprosesseja
- jättää noudattamatta lapseen liittyviä sopimuksia tai määräyksiä
- uhkailee ja manipuloi viranomaisia
- tekee kanteluita ja rikosilmoituksia
- hyödyntää asiakirjauksia tiedon kalastelussa ja vallan välineenä

Lapsen kautta toteutettu vaino

Vainoaja

- käyttää lasta tiedon välittäjänä
- tarkkailee entistä kumppania tai entisen kumppanin kotia lapsen kautta
- kiristää lapsen tapaamisilla
- kostaa entiselle kumppanilleen kaltoinkohtelemalla lasta
- uhkaa entistä kumppaniaan lapsen välityksellä
- kiistää lapsen sairauden tai muun oireilun
- lahjoo tai kiristää lasta

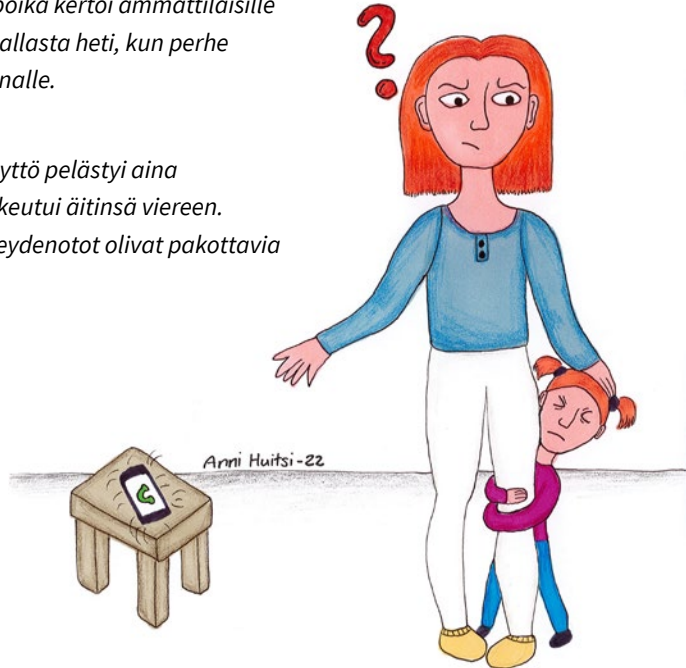
LASTEN KOKEMUKSET VAINOAVASTA TAI KONTROLLOIVASTA VANHEMMASTA

Jos vanhempi käyttäytyy kontrolloivasti tai vainoavasti, lapsi joutuu mukauttamaan ja rajoittamaan arjen toimintojaan, ihmissuhteitaan ja tulevaisuuttaan. Emma Katz, Anna Nikupeteri ja Merja Laitinen (2020) ovat tutkineet lasten kokemuksia eron jälkeistä vainoa tai pakottavaa kontrollia käyttäneestä isästä. He löysivät isyydestä kolme eri luokkaa: vaarallinen isyys, ihailtava isyys ja kaikkialla läsnä oleva isyys.

Vaaralliseen isyyteen kuuluu vanhemman uhkaava, pelottava ja kontrolloiva käyttäytyminen, joka tapahtuu suurelta osin ammattilaisilta piilossa. Näissä tapauksissa lapset joutuvat vaihtamaan paikkakuntaa ja koulua perheen pyrkiessä suojautumaan kontrollilta. Vaarallinen isyys aiheuttaa turvattomuutta erityisesti lasten omassa kodissa. Suorat uhkaukset sekä uhkaava käyttäytyminen estävät perhettä hakemasta apua.

ESIMERKKI: 6-vuotias poika kertoi ammattilaisille isän harjoittamasta väkivallasta heti, kun perhe muutti toiselle paikkakunnalle.

ESIMERKKI: 6-vuotias tyttö pelästyi aina puhelimen soidessa ja hakeutui äitinsä viereen. Vainoajavanhemman yhteydenotot olivat pakottavia ja jatkuvia.

Ihailtava isä esiintyy huolestuneena ja välittävänä vanhempana erityisesti ulkopuolisille toimijoille ja ammattilaisille. Samanaikaisesti hän käyttäytyy vaarallisesti ja kontrolloivasti toista vanhempaa ja lasta kohtaan. Ihanteellisena isänä esiintyminen yhdistettynä isän uhkaavuuteen tiivistää lapsen ja isän välistä suhdetta, mutta aiheuttaa myös pelkoa. Toimintatapa saa lapsen tuntemaan turvattomuuden värittämää kiintymystä isää kohtaan. Osa lapsista tunnistaa tällaisen näennäisesti välittävän, mutta vaarallisen käyttäytymisen manipuloinniksi ja alkaa rajoittaa vanhemman toimintaa itse.

ESIMERKKI: 8-vuotias tyttö kieltäytyi ottamasta vastaan lahjoja, jotka isä oli tuonut valvottuihin tapaamisiin. Lapsi pakkasi lahjat takaisin isänsä kassiin. Tytön mukaan lahjojen vastaan ottaminen tarkoitti sitä, että jotain paha tapahtuu.

ESIMERKKI: Aikaisemmin tyttöä oli houkuteltu isän luokse lahjoilla, ja ne oli uhattu polttaa, jos tyttö ei saavu paikalle. Lahjoihin oli aina liittynyt ehtoja ja velvollisuuksia. ”Saat uuden lelun, jos kerrot, että meillä on kivaa yhdessä.”

ESIMERKKI: Alakouluikäinen tyttö suhtautui isän tapaamiseen ristiriitaisesti. Toisaalta hän olisi halunnut lähteä tapaamaan isänsä, mutta toisaalta piti häntä arvaamattomana. ”Entä jos isä suuttuu?”

Amni Hurtsi -22

Kaikkialla läsnä oleva isä saa kontrolloivalla käyttäytymisellä aikaan sen, että lapsi pelkää isän ilmestyvän minne tahansa vahingoittamaan, manipuloimaan tai järkyttämään häntä tai vainottua vanhempaa. Apunaan isä voi käyttää esimerkiksi teknologiaa, joka mahdollistaa läsnäolon ja kontrolloinnin kaikkialla. Se voi saada lapsen pelkäämään, että isä esimerkiksi kidnappaa hänet jostain, ja pelko voi levitä kaikkialle arjen ympäristöihin ja toimintoihin. Tämän vuoksi lapsi on jatkuvasti varuillaan. Tällaiset isät ovat ”kaikkialla läsnä” lapsen elämässä.

ESIMERKKI: Eräs tyttö pohti ennen isänsä tapaamista, pääseekö hän varmasti myös palaamaan kotiin.

ESIMERKKI: 7-vuotias poika teippasi asunnon ulko-oven postilaatikon umpeen, koska pelkäsi isän tulevan sen kautta asuntoon.

ESIMERKKI: 13-vuotias poika ei voinut uudella paikkakunnalla pitää huoneensa tuuletusikkunaa auki, koska pelkäsi jonkun tulevan ikkunasta sisään.

VAINON VAIKUTUKSET LAPSEEN

Lapsi voi reagoida vainoamiseen monella tapaa. Monia lapsia yhdistää kuitenkin kokemus jostain pelottavasta, joka on tässä ja nyt ja kaikkialla läsnä. Vainon vaikutukset lapsiin ovat moninaisia ja tuovat heidän elämäänsä sellaisia ”tehtäviä”, jotka eivät heille kuuluisi. Vaino voi näyttäytyä lapsella mm. toksisena stressinä ja pelkona sekä turvattomuutena, joista lisää seuraavissa kappaleissa.

Toksinen stressi

Lapsi, joka altistuu eron jälkeiselle vainolle, voi kärsiä toksisesta tai trauma-peräisestä stressistä. Toksinen stressi tarkoittaa sellaista stressiä, joka kes-toltaan tai määrältään ylittää lapsen tai nuoren säätelykyvyn. Tanskalaisen tutkimuksen mukaan traumaperäisen stressihäiriön oireista kärsi eron jäl-keiselle vainolle altistuneista 0–6-vuotiaista lapsista 22 prosenttia, kouluikäi-sistä 85 prosenttia ja yli 12-vuotiaista 50 prosenttia. Yleisimpiä olivat ylivi-reyteen liittyvät oireet, kuten univaikeudet ja ärtyneisyys. (*Elklit ym., 2019.*)

Lasten ja nuorten pitkäaikainen stressi johtuu pitkäaikaisista haitallisista elämänolosuhteista, joista suurimpia ovat riitaisa kotielämä sekä vanhem-pien työttömyys, fyysinen tai psyykinen sairaus ja avioliittovaikeudet. Huoltajuuskiistoissa lapsen stressiä lisää lapsen käyttäminen väkivallan välikappaleena, kuten joissain eron jälkeisen vainon tilanteissa käy. Stres-sillä on monia haitallisia vaikutuksia lähes kaikkiin lapsen kehityksen osa-alueisiin, ja stressaavat elämäkokemukset lisäävät niin mielenter-veyden häiriöiden kuin fyysisten sairauksienkin riskiä. (*Sandberg, 2000.*) Pitkittyneen stressin vaikutukset eivät välttämättä ole korjaantuvia.

Uhkaavassa ympäristössä varttuvilla lapsilla keskiaivojen ja aivorungon stressireaktiojärjestelmät kehittyvät yliherkiksi ja voimakkaasti reagoi-viksi, mikä ilmenee esimerkiksi levottomuutena ja lyhytjänteisyytenä. Tämä saattaa näennäisesti edistää lapsen hetkellistä sopeutumista, mutta vain niin kauan kuin lapsi elää väkivaltaisessa ja kaoottisessa ympäris-tössä. Jotkut lapset, etenkin tytöt, voivat reagoida päinvastaisella tavalla, esimerkiksi lamaantumalla. Jatkuva ympäristöstä tuleva stressi ja toistuvat laiminlyöntikokemukset saattavat vakavasti hidastaa lapsen kognitiivisten kykyjen kehittymistä, etenkin tarkkaavuuden sekä kielellisten ja älyllisten toimintojen osalta. (*Sandberg, 2000.*)

Pelko ja turvattomuus

Eron jälkeiselle vainolle altistuvan lapsen turvallisuuden tunteessa tapahtuu muutoksia. Nikupeteri, Tervonen ja Laitinen (2015) havaitsivat tutkimuksessaan, että lapsen turvallisuuden kokemus vaihtelee sen mukaan, kuinka paljon lapsen muissa ihmissuhteissa on luottamusta ja miten paljon lapsi tietää vainosta ja ymmärtää sitä. Läheisillä ihmisillä, päiväkodilla, koululla ja sosiaaliviranomaisilla oli suuri rooli lapsen turvallisuudentunteen uudelleenrakentamisessa ja erityisesti turvallisuuden vahvistamisessa.

Perheen lapset kokevat turvattomat tai pelottavat tapahtumat eri tavoin. Kokemuksiin vaikuttavat lapsen ikä, yksilöllinen temperamentti ja persoonallisuus, roolit sekä muut turvalliset ihmissuhteet tai niiden puuttuminen. Eron jälkeisen vainon laaja-alaisen ilmenemismuotojen ja väkivallan eri muotojen vaihtelun vuoksi lapset joutuvat sopeutumaan muuttuviin tilanteisiin ja jopa luopumaan heille merkityksellisistä ihmisistä ja ympäristöistä. He oppivat tunnistamaan käyttäytymisensä seuraukset ja pyrkivät omalla toiminnallaan ennakoimaan tilanteita. Vainon vaikutukset ulottuvat yleensä koko perheeseen ja myös uusperheiden jäseniin.

ESIMERKKI: 10-vuotias poika koki syyllisyyttä siitä, ettei hänen tarvinnut enää tavata pelottavaa isäpuolta, vaikka pienemmän sisaruksen piti lähteä tapaamaan isäänsä. ”Minä pelastuin, mutta sisko ei.”

Pakottavan kontrollin ja eron jälkeisen vainon kohteena olevilla lapsilla pelko ja turvattomuus voivat sekoittua menneisyyteen ja nykyisyyteen. Esimerkiksi ydinperheaikana koettu kontrolli voi vaikuttaa nykyhetkeen, ja aiemmin koettu pelko ja turvattomuus voivat levitä kaikkeen arkipäiväiseen toimintaan. Lapsi voi tuntea itsensä turvattomaksi ja pelätä, vaikka uhka ei olisi konkreettisesti läsnä. Tämä kertoo lapsen sisäisen turvallisuudentunteen särkymisestä. (Ks. esim. Nikupeteri, Marttala & Laitinen, 2022.) Lapsen kokemana pelko voi olla häilyvää ja näkymätöntä, mutta se voi olla myös reaktio konkreettiseen uhkaan. Monissa tilanteissa se on eri tunteiden sekoitus.

ESIMERKKI: 8-vuotias poika ei uskaltanut syödä, koska pelkäsi isäpuolen myrkyttäneen hänen ruokansa.

ESIMERKKI: 11-vuotias poika sai joululahjaksi konvehtirasian naapuriltaan. Vaikka rasiassa oli muovi päällä, poika epäro i konvehtien syömistä. Poika kertoi ajatelleensa, että ne voivat olla myrkytettyjä.

ESIMERKKI: 11-vuotias poika oli varustautunut pesäpallomailalla ja käski sisaruksen yläkertaan, kun kotona kävi putkimies asentamassa keittiön astianpesukonetta. Poika kertoi putkimiehen olevan epäilyttävä.

Jos lapsi tulkitsee ympäristön virheellisesti uhkaavaksi, hän voi reagoida aggressiivisesti. Aggressiivinen käyttäytyminen liittyy yleensä hänen itsensä tai toisen henkilön puolustamiseen. Osa lapsista voi reagoida sisäänpäin, jolloin pelko ja uhkaava ympäristö voivat aiheuttaa vetäytymistä esimerkiksi kaverisuhteista tai harrastuksista.

ESIMERKKI: 13-vuotiaalla pojalla oli kylässä koulukaveri. Jossain vaiheessa leikkiin yhtyi myös muutamaa vuotta nuorempi pikkusisko. Äkinäinen liike yhdistettynä riehakkaaseen kiljahdukseen aiheutti sen, että poika hyökkäsi koulukaverinsa kimppuun. Jälkikäteen poika kertoi olleensa varma, että koulukaveri yritti satuttaa siskoa.

Eron jälkeinen väkivalta voi vaikuttaa myös lapsen ja turvallisen aikuisen väliseen suhteeseen sekä liukua koko perheen dynamiikkaan, erityisesti jos vainoaja pyytää lasta välittämään tietoa vainotusta tai vainotun läheisistä. Tällaisessa tilanteessa vainottu alkaa rajoittaa toimintaansa lapsen läheisyydessä, esimerkiksi harkitsee, mitä puhuu puhelimesta tai missä vieraillee lapsensa kanssa. Tällaisen toiminnan seurauksena vainotut kokevat olevansa henkisen väkivallan ja pakottavan kontrollin kohteena. Tekijänä toimii entinen kumppani, mutta välillisesti väkivaltaa toteuttaa lapsi. Lapsen asema on tällaisissa tilanteissa erittäin ristiriitainen.

LAPSEN AUTTAMINEN

Monet vainotut aikuiset kokevat, etteivät he tule kuulluiksi. Myös lapsilla on samanlaisia kokemuksia, vaikka heillä ei ole samanlaisia sanoja tilanteen sanoittamiseen. Esimerkiksi eräs 9-vuotias poika kuvasi, että kenellekään ei kannata kertoa, sillä kukaan ei usko. Lasten auttamisen tärkeitä osatekijöitä ovat kohdatuksi tuleminen sekä sisäisen ja ulkoisen turvallisuuden vahvistaminen. Samat asiat ovat keskeisiä myös vainotun aikuisen auttamisessa. Merkitystä on lisäksi kognitiivisilla selviytymistaidoilla eli vainoon liittyvän ajattelumallin muuttamisella.

Ulkoista turvallisuutta vahvistetaan käymällä läpi konkreettisia fyysisen turvallisuuden uhkia ja etsimällä suojaavia toimintatapoja. Lapsen sisäistä turvallisuudentunnetta saa vahvistettua opettamalla lapselle keinoja hallita pelkoa ja turvattomuuden tunnetta. Kognitiivisena selviytymiskeinona lasta voidaan kehottaa suhtautumaan vainoon vähän samalla tavalla kuin krooniseen sairauteen, jossa on aktiivisia ja passiivisia ajanjaksoja: vainon kanssa voi elää, kunhan huolehtii turvallisuudesta ja ylläpitää rajoja. (*Hanus ym., 2017.*)

TURVALLISUUDEN VAHVISTAMINEN

Vainotun perheen kaikille perheenjäsenille tulee tehdä turvasuunnitelma. Turvasuunnitelmassa huomioidaan vainotun vanhemman ja lapsen turvallisuus useasta eri näkökulmasta. Käytännössä suunnitelmaan kootaan turvallisuutta parantavia fyysisiä ja konkreettisia toimia. Aluksi kartoitetaan perheen kodin turvallisuutta ja arjen toimintoja, esimerkiksi sitä, onko kotioivessa ovisilmä ja turvaketju, mitkä ovat ulospääsyreitit, miten turvallisia ovat työmatkat, lapsen koulu- tai päiväkotimatkat sekä harrastukset ja miten turvallisuutta voitaisiin kyseisissä asioissa parantaa.

Lapsen henkilökohtainen turvasuunnitelma tehdään lapsen kanssa yhdessä. Turvasuunnitelma on lapsilähtöinen, ja siinä huomioidaan lapsen elinympäristö ja hänen arkeensa kuuluvat ihmiset. Tarvittaessa päiväkotiin tai kouluun tehdään oma turvasuunnitelma yhdessä varhaiskasvatuksen henkilöstön tai opettajien kanssa.

Turvasuunnitelmaa tehtäessä lapsen kanssa keskustellaan keinoista selviytyä pelottavista tilanteista, esimerkiksi siitä, miten lapsi voi toimia, jos pelkää, keneen hän voi olla yhteydessä, ketkä ovat lapselle turvallisia aikuisia ja minne lapsi voi akuutissa tilanteessa mennä. Selviytymiskeinot mallinetaan käytännön tasolla, ja niitä harjoitellaan stressittömässä ympäristössä esimerkiksi turvallisen työntekijän kanssa. Selviytymiskeinojen harjoittelu tukee lapsen toimijuutta ja resilienssiä eli mielen kykyä palautua haastavista tilanteista. (*Isotalus 2021; Nikupeteri, Marttala & Laitinen, 2022.*) Turvasuunnitelmaa pitää päivittää, jotta se pysyy ajantasaisena elämänmuutoksista huolimatta.

Lapsen elinpiiriin kuuluville aikuisille kerrotaan tilanteesta mahdollisuuksien mukaan. Kaikilla asianomaisilla tulee olla riittävä tieto ja ymmärrys tilanteesta. Mikäli perheenjäsenillä on voimassa oleva lähestymiskielto tai turvakielto, tulee siitä olla tieto kaikilla asianomaisilla esimerkiksi koulussa ja harrastuksissa. Turvaamistoimien merkitys ja vaikutus tulee selittää lapselle ikätaso huomioiden. Tilanteen sanoittaminen vähentää lapsen vastuuta tilanteesta ja lievittää hänen mahdollista syyllisyyttään ja turvattomuuttaan.

Laajemmat järjestelyt, kuten muuttaminen kerrostalon ylimpään kerrokseen ja sellaiseen taloon, jossa alaovet ovat lukittuina, voivat tuoda lapselle turvaa ja parantaa hänen hyvinvointiaan. Jossain tilanteissa lisäturvaa rakennetaan erilaisilla hälytyslaitteilla.

Sisäisellä turvallisuudella tarkoitetaan ihmisen omaa kokemusta turvallisuudestaan, niin kutsuttua perusturvallisuuden tunnetta. Lapsella sisäisen turvallisuudentunteen vahvistaminen aloitetaan selvittämällä ja arvioimalla, millainen turvallisuuden tunne hänellä on sillä hetkellä. Sen jälkeen merkityksellisiä keinoja ovat esimerkiksi keskusteluapu, kehollisten oireiden tunnistaminen ja oireita rauhoittavien säätelykeinojen opettaminen.

VAINOA EHKÄISEVÄT JA VANHEMMUUTEEN LIITTYVÄT KÄYTÄNNÖT

Lapselle molemmat vanhemmat ovat merkityksellisiä ja lapsella on oikeus tavata vanhempiaan. Tapaamisiin liittyvissä asioissa on tärkeää kuulla lasta ja huomioida hänen mielipiteensä. Osa lapsista ei halua olla tekemisissä vainoavan vanhemmansa kanssa, koska he eivät koe suhdetta turvalliseksi, vastavuoroiseksi tai palkitsevaksi, ja joissain tilanteissa vainoajan ja lapsen tapaamisissa on fyysisen väkivallan riski (*Bendlin & Heridan, 2019; Nikupeteri, Laitinen & Kallinen, 2022*). Tällaisissa tapauksissa vainoavan vanhemman ja lapsen yhteydenpitoa ja tapaamista pitää huolellisesti harjoittaa ja suunnitella, jotta lapsen turvallisuus varmistuu (*ks. esim. Nilosaari & Brandt, 2021*). Jos vaino on vakavaa, on arvioitava, voiko lapsi tavata vainoavaa vanhempaa lainkaan.

Väkivaltateorioiden mukaan jokainen kohtaaminen ja jokainen kontakti vainotun ja vainoajan välillä voi kiihdyttää vainoa (*ks. esim. Piispa ym., 2017*). Vainossa ei ole kyse vanhempien välisestä riidasta, eikä väkivalta pääty, vaikka vainottua ja vainoajaa yritettäisiin tukea välien selvittämiseen, tai ohjattaisiin toimimaan yhteistyövanhempina. Kannustaminen yhteisiin keskusteluihin voi edesauttaa väkivallan jatkumista, vaarantaa perheenjäsenten turvallisuuden ja ohittaa uhrin väkivaltakokemukset. Tämän vuoksi eron jälkeisen vainon tilanteissa on tärkeää tukea vainotun ja vainoajan kohtaamattomuutta. Vainotun ja vainoajan kohtaamattomuudella tarkoitetaan fyysisten kohtaamistilanteiden minimointia ja muun yhteydenpidon rajaamista.

Kohtaamattomuuden toteuttaminen on yhteistyövanhemmuudessa haastavaa. Tämän vuoksi vanhempia tulisikin ohjata yhteistyövanhemmuuden sijaan toimimaan rinnakkaisvanhemmuuden periaatteiden mukaisesti. Se voi hillitä eron jälkeistä vainoa ja vainoajan jatkuvia lähestymisyrittäisi. Rinnakkaisvanhemmuudessa molemmat vanhemmat toimivat lapselleen turvallisenä vanhempana oman luonapitonsa aikana ja päättävät itsenäisesti lapsen liittyvistä asioista. Vanhemmat toimivat erillisesti, mutta lapsen etu keskiössä ja lapsen etua toteuttaen. (*Mikkola, 2021.*)

Rinnakkaisvanhemmuuden pohjana ovat sopimukset, joissa lapsen tapamisesta ja yhteydenpidosta on sovittu mahdollisimman tarkasti. Sopimusta noudatetaan kirjaimellisesti. Myös vanhempien välinen viestintä on lyhyttä ja tapahtuu yhdellä alustalla, esimerkiksi sähköpostitse tai puhelinsoveluksen kautta. Se ehkäisee jatkuvaa soittamista tai viestittelyä ja muuttaa yhteydenpidon sekä vanhemman että lapsen näkökulmasta ennakoitavaksi.

Vaihtotilanne, jossa lapsi siirtyy toiselta vanhemmalta toiselle, tulisi tehdä aina samaan aikaan ja samassa paikassa rutiineja noudattaen. Vaihtotilanteissa huomioidaan lapsen fyysinen ja psyykinen turvallisuus. Mikäli vaihdoissa ei ole ulkopuolisia toimijoita, vaihdot tehdään julkisella paikalla. Lapsen stressiä voi vähentää hankkimalla hänelle omia tavaroita ja vaatteita molempiin koteihin. Tämä käytäntö minimoi kotien välillä kulkevan tavarantoiminnan määrää ja estää tavaroihin liittyviä konflikteja.

Rinnakkaisvanhemmuuden periaatteita noudattamalla lapselle on mahdollista saada parhaimmillaan kaksi turvallista vanhempaa ja kaksi turvallista kotia, joissa arki on ennakoitavaa. Malli mahdollistaa yhteisen vanhemmuuden, jossa vanhempien välillä on yhteys, mutta myös etäisyys ja se tukee terveiden rajojen ylläpitämistä ja jaettua vanhemmuutta. Tiukat rajat vähentävät vanhempien välisiä konflikteja, tukevat itsenäistä päätöksentekokykyä, vähentävät stressiä ja tekevät kommunikoinnista ennustettavaa.

AMMATTILAISTEN TUKITOIMET

Suomen lainsäädäntö ja useat Suomen lainsäädäntöön ratifioidut kansainväliset sopimukset pyrkivät suojelemaan aikuisia ja lapsia mm. lähisuhdeväkivallalta. Suomen perustuslain mukaan yksilöllä on oikeus koskemattomuuteen ja turvallisuuteen, ja julkisen vallan tulisi toimia ihmisoikeuksien turvaajana (*perustuslaki, luku 1, § 7 ja 22*). Suomessa astui vuonna 2015 voimaan Istanbulin sopimus (2011), johon sitoutuneen maan tulee ehkäistä perheväkivaltaa sekä sukupuolittunutta ja naisiin kohdistuvaa väkivaltaa. Sopimus edellyttää muun muassa perheenjäsenten ja naisiin kohdistuvan väkivallan uhrien suojaamista ja tukipalveluiden tarjoamista. Lisäksi YK:n lapsen oikeuksien yleissopimuksen (1989) mukaan lapsella on oikeus mm. hyvinvointiin, osallisuuteen ja erityiseen suojeluun.

Vaikka Suomi on sitoutunut noudattamaan kyseisiä sopimuksia, osa vainotuista tuntee, että he ovat jääneet väkivaltakokemustensa kanssa yksin, ovat eriarvoisessa ja lainsuojattomassa asemassa eivätkä saa järjestelmäsämme riittävää apua.

Kuinka sitten viranomaiset voivat auttaa suojelussa, ja mikä on heidän velvollisuutensa? Eron jälkeisen väkivallan ja vainon kohteena olevien perheiden suojaamisessa viranomaisilla ja sosiaalityöllä on keskeinen rooli. Käytännössä sosiaalityön väliintulo voi rauhoittaa tilannetta ja mahdollistaa monenlaisten tukitoimien tarjoamisen. Sosiaalityöntekijä voi kuulla lasta ja ottaa kantaa tilanteisiin, jotka ovat lapselle vahingollisia, ja siten mahdollistaa lapsen oikeuden turvalliseen ja väkivallattomaan elämään. Perusteet suojeluun löytyvät muun muassa voimassa olevasta lastensuojelulaista (417/2007).

Jotta vainotun perheen ja lapsen avun ja tuen tarpeisiin pystytään vastaamaan, ammattilaisten on ymmärrettävä vainon luonne väkivaltana, tiedostettava väkivallan dynamiikka sekä tunnistettava vainon kielteiset ja pitkäkestoiset vaikutukset. Auttaminen tulee kohdistaa arjen turvaamiseen ja selviytymisen tukemiseen. Konkretian tasolla auttaminen tarkoittaa työskentelyä vainotun, lapsen ja vainoajan kanssa.

Ammattilaisten tulee olla tietoisia siitä, että palvelujärjestelmää voidaan käyttää väkivallan välineenä. Tämän vuoksi ammattilaisten tulee arvioida, ovatko heidän tarjoamansa tukitoimet oikea-aikaisia ja voiko asiakkuudesta olla enemmän haittaa kuin hyötyä. Vaillinaiset ja huonosti ajoitetut tukitoimet voivat kumota tekijään kohdennetut rajaamistoimet ja kiihdyttää hänen vainokäyttäytymistään.

Haastavissa tilanteissa ammattilaiset tarvitsevat toistensa tukea ja ammatillista osaamista. Monialainen yhteistyö edistää perheen turvallisuutta ja lapsen edun toteutumista. Jos verkosto on suuri, on järjestettävä niin, että vastuu asiakasperheen asioiden hoitamisesta ja kokonaisprosessista on aina yhdellä viranomaisella.

Mikäli toinen vanhemmista tuo esiin väkivaltakokemuksia, tulee asiaa selvittää. Hallintolain § 31 toteaa viranomaisilla olevan selvittämisvelvollisuus, jonka mukaan viranomaisten on huolehdittava asian riittävästä ja asianmukaisesta selvittämisestä (*hallintolaki 434/2003*). Vainottujen kokemuksen mukaan ammattilaiset eivät kartoita väkivaltaa riittävästi eikä ilmiöstä puhuta oikeilla käsitteillä. Puuttumisen ja avun tarjoamisen näkökulmasta väkivallan kartoittaminen on keskeistä. Esim. Terveyden- ja hyvinvoinnin laitoksen nettisivuilta löytyy lomakkeita väkivallan kirjaamiseen ja kartoittamiseen, mm. riskinarviointilomake sekä lomake häirinnän ja vainon kartoittamiseen (<https://thl.fi/fi/web/vakivalta/tyon-tueksi/lomakkeet-vakivallan-kirjaamiseen-ja-kartoittamiseen>) Kartoittamistyössä kannattaa lisäksi kysyä eron syistä, sillä syyt voivat antaa viitteitä siitä, mistä ilmiöstä on kyse.

Eron jälkeisen väkivallan ja vainon pitkäkestoisuuden vuoksi perhe voi tarvita vuosien apua esimerkiksi yksilö- ja perhetyöstä. Yksilötyössä perheenjäsenet voivat käsitellä kokemuksiaan ja tehdä vakauttavaa ja tunnetyöskentelyä. Perhetyö voi tukea ja vahvistaa esimerkiksi positiivista vuorovaikutusta. Lapsella omien vahvuuksien ja voimavarojen tukeminen lisää lapsen toimijuutta ja lujittaa hänen sisäistä turvallisuuttaan. Itsetunnon ja tunnetaitojen vahvistaminen auttaa lasta selviytymään haastavista tilanteista.

Lapsen hyvinvointia tukee vainotun vanhemman hyvinvointi ja voimaantuminen. Voimaantumisen ansiosta vainottu voi luoda turvallisuutta sekä itselleen että lapselleen myös niissä tilanteissa, joissa toinen vanhempi on väkivaltainen.

Vainoaminen tuottaa kärsimystä myös vainoajalle ja kapeuttaa hänen elämäänsä. Usein vainoajalla on vahva kokemus siitä, ettei hän tule kuuluksi. Sen vuoksi ammattilaisen kannattaa olla vainoavaan vanhempaan yhteydessä ja tarjota hänelle yksilötyöskentelyä. Työskentelyssä on tärkeää nimenä ilmiö, pukea käyttäytymisen rajattomuus sanoiksi ja tukea käyttäytymisen rajaamisessa. Vainoajan kanssa tehtävä työ edistää kaikkien osapuolten turvallisuutta. Mikäli vainoaja ei sitoudu keskusteluapuun, tulee vainotun perheen suojaamiseen ja turvallisuuteen kiinnittää erityistä huomiota.

Anni Huitsi-22

Lähteet

Bendlin M. & Sheridan L. (2021): Risk factors for severe violence in intimate partner stalking situations: An analysis of police records. *Journal of Interpersonal Violence*, 36(17–18), 7895–7916. <https://doi.org/10.1177/0886260519847776>

Elklit, A., Vangsgaard, L. A. G., Olsen, A. S. W., & Ali, S. A. (2019). Post-traumatic stress disorder (PTSD) symptoms in secondary stalked children of Danish stalking survivors—a pilot study. *International Journal of Environmental Research and Public Health*, 16(5), 725. <https://doi.org/10.3390/ijerph16050725>

Hallintolaki 6.6.2003/434. Haettu 1.12.2022 osoitteesta <https://www.finlex.fi/fi/laki/ajantasa/2003/20030434>

Hannus, R., & Marttala, P. & Pohjoisvirta, R. (2017). Vainotun selviäminen ja sen tukeminen. Teoksessa M. Laitinen, J. Kinnunen & R. Hannus (toim.) *Varjosta valoon. Eron jälkeisen vainon tunnistaminen, katkaisu ja uhrien selviytymisen tukeminen* (s. 168–186). Ensi- ja turvakotien liiton julkaisu 41. Ensi- ja turvakotien liitto. https://issuu.com/ensi-jaturvakotienliitto/docs/varjosta_valoon

Isotalus, H. (2021). Lasten kanssa työskentely konfliktoituneissa erotilanteissa – lähtökohtana lapsen oikeudet ja hyvinvointi. Teoksessa J. Vaitomaa, T. Muukkonen & S. Rautio (toim.) *Vaativan erotyön käsikirja* (s. 138–151). Ensi- ja turvakotien liiton käsikirja 6. Ensi- ja turvakotien liitto. https://issuu.com/ensi-jaturvakotienliitto/docs/digi_etl_vaativa_erotyo_2021_sivuttain

Istanbulin sopimus, 11.5.2011. Haettu 1.12.2022 osoitteesta <https://rm.coe.int/168008482e>

Katz, E., Nikupeteri, A., & Laitinen, M. (2020). When coercive control continues to harm children: Post-separation fathering, stalking and domestic violence. *Child abuse review*, 29(4), 310–324. <https://doi.org/10.1002/car.2611>

Laitinen, M. & Nikupeteri, A. (2020). Ex-partner stalking in Finland: Children as knowing agents in parental stalking. Teoksessa H. C. Chan & L. Sheridan (toim.), *Psycho-criminological approaches to stalking behavior: An international perspective* (s. 55–76). John Wiley & Sons Ltd. Hoboken, West Sussex.

Lastensuojelulaki 13.4.2007/417. Haettu 30.11.2022 osoitteesta <https://www.finlex.fi/fi/laki/alkup/2007/20070417>

- Mikkola, U. (2021). Muutostyöskentelyllä kohti turvallista rinnakkaisvanhemmuutta. Teoksessa J. Vaitomaa, T. Muukkonen & S. Rautio (toim.) *Vaativan erotyön käsikirja* (s. 114–127). Ensi- ja turvakotien liiton käsikirja 6. Ensi- ja turvakotien liitto. https://issuu.com/ensi-jaturvakotienliitto/docs/digi_etl_vaativa_erotyo_2021_sivuttain
- Nikupeteri, A. (2016). Vainottuna: eron jälkeisen vainon tunnistaminen ja uhrien kohtaaminen. [Väitöskirja, Lapin yliopisto.] *Acta Electronica Universitatis Lapponiensis* 204. https://lauda.ulapland.fi/bitstream/handle/10024/62627/Nikupeteri_Anna_ActaE_204_pdfA.pdf?sequence=2&isAllowed=y
- Nikupeteri, A. & Laitinen, M. (2015). Children's everyday lives shadowed by stalking: Postseparation stalking narratives of Finnish children and women. *Violence and victims*, 30(5), 830–845. <https://doi.org/10.1891/0886-6708.VV-D-14-00048>
- Nikupeteri, A., Laitinen, M., & Kallinen, K. (2022). Children's sense of belonging in the context of post-separation parental stalking: Finnish children's experiences of their family relations. *Journal of Child and Adolescent Trauma*. <https://doi.org/10.1007/s40653-022-00494-x>
- Nikupeteri, A., Marttala, P., & Laitinen, M. (2022). Qualities of children's fear in therapeutic action groups addressing post-separation parental stalking. *Clinical Child Psychology and Psychiatry*. <https://doi.org/10.1177/13591045221136638>
- Nikupeteri, A., Tervonen, H., & Laitinen, M. (2015). Eroded, lost or reconstructed? Security in Finnish children's experiences of post-separation stalking. *Child abuse review*, 24(4), 285–296. <https://doi.org/10.1002/car.2411>
- Nilosaari, E. & Brandt, J. (2021). Vahvan tuen tapaamismalli. Teoksessa J. Vaitomaa, T. Muukkonen & S. Rautio (toim.) *Vaativan erotyön käsikirja* (s. 152–161). Ensi- ja turvakotien liiton käsikirja 6. Ensi- ja turvakotien liitto. https://issuu.com/ensi-jaturvakotienliitto/docs/digi_etl_vaativa_erotyo_2021_sivuttain
- Piispa, M., Hannus, R. & Valtonen, U. (2017). Vainon tunnistaminen, riskiarviointi ja turvasuunnitelma. Teoksessa M. Laitinen, J. Kinnunen & R. Hannus (toim.) *Varjosta valoon. Eron jälkeisen vainon tunnistaminen, katkaisu ja uhrien selviytymisen tukeminen* (s. 153–165). Ensi- ja turvakotien liiton julkaisu 41. Ensi- ja turvakotien liitto. https://issuu.com/ensi-jaturvakotienliitto/docs/varjosta_valoon2
- Rikoslaki 13.12.2013/879. Suomen rikoslaki. Haettu 30.11.2022 osoitteesta <https://www.finlex.fi/fi/laki/ajantasa/1889/18890039001#L25>

Sandberg, S. (2000). Lasten ja nuorten stressi. *Duodecim-lehti*, 116(20), 2282–2287. https://www.hameenkesayliopisto.fi/wp-content/uploads/2018/09/sandberg_2000.pdf

Siltala, H., Hisasue, T., Hietämäki, J., Saari, J., Laajasalo, T., October, M., Laitinen, H.-L. & Raitanen, J. (2022). Lähisuhdeväkivallasta aiheutuva palveluiden käyttö ja kustannukset: Terveys-, sosiaali- ja oikeuspalveluissa. Valtioneuvoston selvitys- ja tutkimustoiminnan julkaisusarja. Valtioneuvoston kanslia. https://julkaisut.valtioneuvosto.fi/bitstream/handle/10024/164292/VNTEAS_2022_52.pdf?sequence=1&isAllowed=y

Stark, E. (2018). Coercive control as a framework for responding to male partner abuse in the UK: Opportunities and challenges. Teoksessa N. Lombard (toim.) *The Routledge Handbook of Gender and Violence* (s. 15–27). London: Routledge.

Stark, E. & Hester, M. (2019). Coercive control: Update and review. *Violence Against Women*, 25(1), 81–104. <https://doi.org/10.1177/107780121881619>

Suomen perustuslaki. Haettu 30.11.2022 osoitteesta <https://www.finlex.fi/fi/laki/ajantasa/1999/19990731>

Suomen virallinen tilasto (SVT): Rikos- ja pakkokeinotilasto (2020). Helsinki. Tilastokeskus. Haettu 10.6.2022 osoitteesta http://www.stat.fi/til/rpk/2020/15/rpk_2020_15_2021-06-01_tie_001_fi.html

Tainio, J. (2019). Lapset eron jälkeisen vainon uhreina. [Pro gradu, Lapin yliopisto.] <https://lauda.ulapland.fi/bitstream/handle/10024/64068/Tainio.Jutta.pdf?sequence=1&isAllowed=y>

Yleissopimus lapsen oikeuksista, 20.11.1989. Haettu 1.12.2022 osoitteesta <https://www.unicef.fi/tyomme/lapsen-oikeudet/lapsen-oikeuksien-sopimus/lapsen-oikeuksien-sopimuksen-koko-teksti/>

ENSI- JA
TURVAKOTIEN
LIITTO